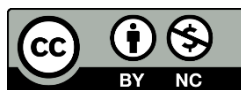

ملاحظات و نکات کلیدی در معاهده مشارکت جامع راهبردی ایران و روسیه ولی کالجی*

دکتری مطالعات منطقه‌ای، گرایش مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، دانشگاه تهران، تهران، ایران؛ و عضو شورای علمی مؤسسه مطالعات ایران و اوراسیا (ایراس).

مشخصات مقاله	چکیده
مقاله کوتاه موضوع: روابط بین‌الملل حوزه موضوعی: ایران تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۶ تاریخ بازنگری: ---- تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۰۷ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۲/۲۰	توافقنامه ۲۰ ساله جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه که در سفر رسمی دکتر مسعود پزشکیان، رئیس‌جمهور ایران، به مسکو در دیدار با ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه، در ۱۷ ژانویه ۲۰۲۵ م/ ۲۸ دی ۱۴۰۳ ش به امضا رسید، توافقی است شامل یک مقدمه و ۴۷ ماده. این توافقنامه در مقایسه با انعقاد توافقنامه سال ۲۰۰۱ م/ ۱۳۷۹ ش، بسیار کامل‌تر و جامع‌تر به نظر می‌رسد و تقریباً تمامی ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و حتی اجتماعی در روابط تهران و مسکو را شامل می‌شود. با وجود این، این موافقتنامه از نظر حقوقی هیچ تعهدی راه جز در برخی موارد سلبی، برای دو طرف ایجاد نمی‌کند و فقط چارچوب‌ها، قواعد و محورهای همکاری میان ایران و روسیه را مشخص می‌کند. یکی از اهداف و انگیزه‌های مهم دو کشور برای امضای توافقنامه جامع همکاری راهبردی ۲۰ ساله، حفظ رابطه مستقل و بلندمدت بین ایران و روسیه، صرف‌نظر از تعامل یا تقابل این دو کشور با جهان غرب، بوده است. علاوه بر این، تأکید موافقتنامه بر احترام به حاکمیت و تمامیت ارضی، به دلیل مواضع حمایتی فدراسیون روسیه از ادعاهای سرزمینی امارات متحده عربی در رابطه با جزایر سه گانه تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی اهمیت بسیاری دارد. همچنین، عدم تعهد به کمک نظامی متقابل در صورت حمله و تجاوز نظامی که در بند ۳ ماده ۳ توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه به آن اشاره شده است، با توافق‌های راهبردی روسیه با کشورهای مانند بلاروس و کره شمالی قابل مقایسه نیست، ضمن اینکه از نظر دورنگه داشتن ایران از درگیری‌های نظامی روسیه با سایر کشورها، از جمله اوکراین، بسیار مهم و از این نظر در راستای منافع و امنیت ملی کشورمان است. هم‌زمانی تقریبی امضای توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه با اجرایی شدن «موافقتنامه تجارت آزاد» ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا نیز اهمیت بسیاری دارد که از ۱۵ می ۲۰۲۵ م/ ۲۵ اردیبهشت ۱۴۰۴ ش اجرایی می‌شود. در این روند، عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای و بریکس نیز مکمل «موافقتنامه تجارت آزاد» ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا خواهد بود و به اهداف پیش‌بینی شده در توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه کمک خواهد کرد.

ارجاع به این مقاله: کالجی و. (۱۴۰۴). «ملاحظات و نکات کلیدی در معاهده مشارکت جامع راهبردی ایران و روسیه». مطالعات کشورها. ۳(۴): ۷۲۷-۷۳۷. doi: <https://doi.org/10.22059/jcountst.2025.394130.1279>

وبگاه: <https://jcountst.ut.ac.ir> | رایانامه: jcountst@ut.ac.ir
شاپای الکترونیکی: ۹۱۹۳-۲۹۸۰ | ناشر: دانشگاه تهران

<https://orcid.org/0009-0007-9616-3451> Vali.kaleji@gmail.com ✉

۱. مقدمه

توافقنامه ۲۰ ساله جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه که در سفر رسمی دکتر مسعود پزشکیان، رئیس‌جمهور ایران، به مسکو در دیدار با ولادمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه، در ۱۷ ژانویه ۲۰۲۵ م/ ۲۸ دی ۱۴۰۳ ش به امضا رسید، در واقع چهارمین توافقنامه بلندمدت بین ایران و روسیه در یک سده اخیر به‌شمار می‌رود. قرارداد ۱۹۲۱ م بین دولت ایران و دولت جمهوری فدرال سوسیالیست شوروی در ۲۶ فوریه ۱۹۲۱ م/ ۷ اسفند ۱۲۹۹ ش، قرارداد ۱۹۴۰ بین ایران و اتحاد جماهیر شوروی در ۲۵ مارس ۱۹۴۰ م/ ۵ فروردین ۱۳۱۹ ش، توافقنامه ۲۰ ساله روابط و اصول همکاری ایران و فدراسیون روسیه در ۱۲ مارس ۲۰۰۱ م/ ۲۲ اسفند ۱۳۷۹ ش و در نهایت توافقنامه ۲۰ ساله جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه در ۱۷ ژانویه ۲۰۲۵ م/ ۲۸ دی ۱۴۰۳ ش، چهار توافقنامه مهم و بلندمدت بین ایران و روسیه به‌شمار می‌روند.

در واقع، توافقنامه ۲۰ ساله روابط و اصول همکاری ایران و فدراسیون روسیه که در ۱۲ مارس ۲۰۰۱ م/ ۲۲ اسفند ۱۳۷۹ ش به امضا رسید، در ۱۲ مارس ۲۰۲۱ م/ ۲۲ اسفند ۱۳۹۹ ش به پایان می‌رسید. باوجوداین، در این موافقتنامه، فرایند تمدید خودکار به‌مدت پنج سال پیش‌بینی شده بود که اگر طرفین قبل از اتمام مهلت پایان اجرای آن نظری نمی‌داشتند، به‌طور خودکار تمدید می‌شود؛ بنابراین، این موافقتنامه تا ۲۰۲۶ م تمدید شد. اما رهبران ایران و روسیه معتقد بودند که شرایط دو کشور و نیز محیط منطقه‌ای و بین‌المللی با زمان انعقاد توافقنامه در سال ۲۰۰۱ م/ ۱۳۷۹ ش بسیار متفاوت شده است و این موافقتنامه نمی‌تواند همه مسائل و تحولات را پوشش دهد؛ لذا، به بازنگری و به‌روزرسانی نیاز دارد. سرانجام، پس از سه سال کار کارشناسی و رایزنی‌های متعدد، توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه به امضای رؤسای جمهور دو کشور رسید؛ توافقی شامل یک مقدمه و ۴۷ ماده که در مقایسه با انعقاد توافقنامه سال ۲۰۰۱ م/ ۱۳۷۹ ش، بسیار کامل‌تر و جامع‌تر به‌نظر می‌رسد و تقریباً تمامی ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و حتی اجتماعی روابط تهران و مسکو را شامل می‌شود. در واقع، توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه طیف بسیار گسترده و متنوعی از موضوع‌های سیاسی، حوزه‌های تجارت بین‌المللی، حمل‌ونقل، مسیرهای ترانزیتی، انرژی (به‌ویژه در بخش‌های نفت، گاز و پتروشیمی)، انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای، مسائل دفاعی و نظامی و همکاری در

مبارزه با تروریسم، مسائل محیط‌زیست و دریای خزر، مقابله با پولشویی و جرایم سازمان‌یافته، حوزه فناوری (به‌ویژه فناوری‌های نوین، امنیت اطلاعات و سایبری)، و همکاری‌های علمی، آموزشی و ورزشی را دربرمی‌گیرد.

به‌منظور انجام مراحل قانونی، توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه در ۸ آوریل ۲۰۲۵/م ۱۹ فروردین ۱۴۰۴ ش به تصویب مجلس دوما (مجلس سفلی) و در تاریخ ۱۶ آوریل ۲۰۲۵/م ۲۷ فروردین ۱۴۰۴ ش به تصویب شورای فدراسیون روسیه (مجلس علیا) رسید و متعاقب آن، ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه، نیز قانون تصویب معاهده جامع راهبردی ۲۰ ساله با ایران را در ۲۱ آوریل ۲۰۲۵/م ۱ اردیبهشت ۱۴۰۴ ش امضا کرد. از سویی دیگر، از آنجاکه در اصل ۷۷ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مقرر شده است: «کلیه عهدنامه‌ها، مقاوله‌نامه‌ها، قراردادها و موافقتنامه‌های بین‌المللی باید به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد»، توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه نیز باید به تصویب مجلس شورای اسلامی و نیز تأیید شورای نگهبان برسد تا از جنبه قانونی برخوردار شود. اما، تا زمان نگارش این مقلله تحلیلی^۱، دولت هنوز لایحه توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه را به مجلس شورای اسلامی نداده است؛ هرچند انتظار می‌رود در آینده نزدیک این امر صورت گیرد تا با تصویب این موافقتنامه در پارلمان‌های هر دو کشور ایران و روسیه، توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه، رسمیت قانونی و اجرایی پیدا کند.

۲. ملاحظات و نکته‌های کلیدی

توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه از نظر محتوایی و نیز بستر شکل‌گیری و پیامدها و تعهدات آن ملاحظات و نکات کلیدی و مهمی دارد که توجه به آن به درک بهتر از این موافقتنامه کمک شایانی خواهد کرد. برخی از این نکته‌ها و ملاحظات به قرار زیر است:

الف) در اصل، توافق‌هایی مانند توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه، بیشتر نوعی نمایش اراده سیاسی برای پیشبرد اهداف مشترک است. در واقع، «معاهده» هر توافق کتبی بین دو شخص حقوقی بین‌المللی است که به امضای مقام صلاحیتدار می‌رسد یا مورد قبول واقع می‌شود و

در صورت لزوم به تصویب پارلمان نیز می‌رسد؛ ولی، از نظر محتوا معمولاً معاهده‌های جامع به‌شکلی که امضا می‌شوند، تعهدات کلی هستند که حوزه تبادل‌های آتی را روشن می‌کنند و اراده سیاسی طرفین برای پیشبرد اهداف مشترک در آن حوزه‌ها را بیان می‌دارند. معمولاً کشورها در توافق‌های جامع تعهد اجرایی مشخصی را نمی‌پذیرند و هر تعهد کلی در آینده به ترتیبات اجرایی یا توافق جزئی‌تر و تخصصی‌تر نیاز خواهد داشت (ایرنا، ۱۴۰۳). توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه نیز از این قاعده مستثنی نیست و این توافق در وجه موجود آن هیچ تعهدی را جز در برخی موارد سلبی برای دو طرف ایجاد نمی‌کند و فقط چارچوب‌ها، قواعد و محورهای همکاری میان ایران و روسیه را توضیح می‌دهد. در واقع، در توافق جدید ایران و روسیه در عمل بر این تأکید شده است که چه محورهایی در روابط دو کشور وجود دارد و تهران و مسکو چه نوع نگاهی به این موضوع‌ها را دنبال خواهند کرد. این توافقنامه، به‌ویژه در بحث‌های اقتصادی و فرهنگی، هیچ تعهدی ایجاد نمی‌کند (شوری، ۱۴۰۳).

ب) در این توافقنامه، همگراکردن دیدگاه‌ها در بحث مسئله مهم نظام بین‌الملل و مسائل منطقه‌ای تصریح شده است. تأکید بر نظم جهانی چندقطبی و عادلانه (در پیش‌مقدمه)، مخالفت با هژمونی و مداخله خارجی (ماده ۲)؛ تأکید بر حاکمیت ملی و عدم‌مداخله (ماده ۳)؛ همکاری در سازمان‌های بین‌المللی، ازجمله سازمان ملل متحد و سازمان‌های منطقه‌ای (ماده ۹)؛ تحکیم صلح و امنیت در منطقه خزر، آسیای مرکزی، و رای قفقاز و غرب آسیا (ماده ۱۲)؛ و مخالفت با اقدام‌های قهری یک‌جانبه ازجمله تحریم‌های فراسرزمینی (ماده ۱۹)، از مهم‌ترین مواردی است که در این توافقنامه به آن اشاره شده است. هرچند یکی از مشکلات اساسی در چنین توافق‌هایی این است که بستر آماده و مهیا می‌شود، ولی برای عملیاتی‌شدن لازم است به‌طور موردی و مصداقی مجموعه‌ای از توافق‌های دیگر بین دو طرف به امضا برسد. نکته مهم دیگر، تفاوت اهداف و منافع و گاه تعارض منافی است که ایران و روسیه در مناطق مختلف با یکدیگر دارند. به‌طور مثال، ایران و روسیه درباره آسیای مرکزی با یکدیگر هم‌سو و دارای اهداف و منافع مشترک هستند، اما درباره منطقه قفقاز جنوبی این گونه نیست. روسیه و ایران در قفقاز جنوبی در زمینه‌های مختلف - ازجمله مخالفت با توسعه پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو)، مسیرهای حمل‌ونقل بین‌المللی شمال-جنوب و نوع همکاری‌های ۳+۳- منافع راهبردی و مشترکی دارند، اما تضاد منافع و رقابت‌های متعدد بین

این دو کشور در این منطقه نیز انکارناپذیر است. دیدگاه‌ها و رویکردهای ایران و روسیه در قبال جدایی و استقلال مناطق آبخازیا و اوستیای جنوبی از گرجستان، روابط اسرائیل و جمهوری آذربایجان و نیز دالان زنگه‌زور با یکدیگر متفاوت است. همچنین، روسیه حمایت آشکاری از دالان ارس، بین جمهوری آذربایجان با نخجوان، و عبور از خاک ایران، به جای دالان زنگه‌زور، نشان نداده است، به این دلیل که از دیدگاه روسیه، دالان زنگه‌زور [در صورت تحقق] با عبور از خاک ارمنستان، ابزار نفوذ این کشور عمل می‌کند، درحالی‌که دالان ارس چنین مزیتی برای روسیه ندارد، چون با عبور از خاک ایران، روسیه نظارت و کنترلی بر آن نخواهد داشت. از سویی دیگر، صادرات گاز ایران به ارمنستان، همچنین گرجستان در تعارض و رقابت با منافع شرکت گازپروم روسیه است که بخش اعظم بازار گاز صادراتی به ارمنستان را در اختیار دارد. علاوه بر این، علی‌رغم همکاری ایران و روسیه در ساخت مسیر ریلی رشت-آستارا در دالان شمال-جنوب، روسیه طی یک دهه گذشته، حمایتی از ساخت مسیر ریلی مستقیم بین ایران و ارمنستان [خط آهن مرند-نوردوز-مغری-ایروان] نشان نداده است که تهدید و چالشی برای انحصار روسیه در شبکه ریلی و راه آهن ارمنستان محسوب می‌شود (Kaleji, 2025). طبیعی است که چنین مواردی تفاوت دیدگاه‌ها و تعارض منافع اجرای برخی مفاد توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه را در مرحله اجرا با چالش و ابهام مواجه می‌کند، از جمله «تحکیم صلح و امنیت در منطقه خزر، آسیای مرکزی، فراتر از قفقاز و غرب آسیا» (ماده ۱۲). در واقع، هرچه از سطح کلی و مفاهیم انتزاعی به سمت مصادیق و موارد عینی پیش برویم، پیچیدگی بیشتر می‌شود و همان‌طور که اشاره شد، به‌طور موردی و مصادقی نیز مجموعه‌ای از توافقاتی دیگر بین دو طرف لازم است به امضا برسد. پ) در بند ۱ ماده ۳ توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه مقرر شده است: «طرف‌های متعاقد، روابط خود را بر پایه اصول برابری حاکمیتی، تمامیت ارضی، استقلال، عدم‌مداخله در امور داخلی یکدیگر، احترام به حاکمیت، همکاری و اعتماد متقابل تحکیم خواهند بخشید.» این اصل، به دلیل مواضع حمایتی فدراسیون روسیه از ادعاهای سرزمینی امارات متحده عربی در رابطه با جزایر سه‌گانه تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی اهمیت بسیاری دارد و عامل بازدارنده و مهمی برای عدم تکرار چنین مواضعی از سوی روس‌ها محسوب می‌شود.

ت) بخش عمده‌ای از مسائل مرتبط با همکاری‌های نظامی و دفاعی ایران و روسیه در قالب توافق جدید در مواد ۵، ۶ و ۷ این توافقنامه ذکر شده است. این همکاری‌ها به تصمیم‌های کارگروه همکاری نظامی منوط شده است که بر اساس

این توافقنامه تشکیل خواهد شد. مسائلی مانند برگزاری مانورهای نظامی مشترک، تبادل هیئت‌های نظامی و کارشناسی، آموزش کارکنان نظامی، تبادل دانشجویان و اساتید افسری، شرکت در نمایشگاه‌ها، عملیات مشترک امداد و نجات و دیدار از بنادر با کشتی‌ها و شناورهای نظامی از جمله مسائل پیش‌بینی‌شده در این توافقنامه است. همچنین، مبارزه مشترک با تروریسم و جرایم سازمان‌یافته فراملی نیز در چارچوب این توافقنامه دوجانبه گنجانده شده است (شهسواری، ۱۴۰۳). اما در بند ۳ ماده ۳ توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه که بسیار در مرکز توجه نیز قرار گرفت، اشاره شده است: «در صورتی که هریک از طرف‌های متعاقد در معرض تجاوز قرار گیرد، طرف متعاقد دیگر هیچ کمک نظامی یا کمک دیگر را به متجاوز، که به تداوم تجاوز کمک کند، ارائه نخواهد کرد و به حصول اطمینان از این که اختلافات بوجود آمده بر اساس منشور ملل متحد و همچنین سایر قواعد قابل اعمال حقوق بین‌الملل حل و فصل گردد، کمک خواهد نمود.» نکته شایان توجه این است که فدراسیون روسیه قبل از امضای چنین موافقتنامه‌ای نیز چنین تعهدی - اعلانی و اعمالی - در قبال ایران نداشته است و تنها در این ماده به صراحت بر آن تأکید شده است. لذا، از این جهت، توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه، قابل‌مقایسه با توافق‌های راهبردی روسیه با کشورهایمانند بلاروس و کره شمالی نیست. در واقع، این بند تأیید روشنی است بر اینکه مسکو و تهران قصد تشکیل اتحاد نظامی ندارند. همچنین، نشان می‌دهد که کرملین در صورت حمله آمریکا یا اسرائیل به ایران تمایلی ندارد به ایران کمک کند (Smagin, 2025). باید به این نکته توجه داشت که پس از لغو پیمان نظامی دو جانبه ایران و ایالات متحده آمریکا و نیز خروج رسمی ایران از پیمان سنتو در سال ۱۳۵۸ش، سیاست و رویکرد دفاعی ایران مبتنی بر پایه اصولی چون خودکفایی، استقلال، تولید داخلی و بازدارندگی قرار گرفته است و هیچ کشور یا سازمان منطقه‌ای، متعهد به دفاع از ایران در صورت حمله و تجاوز نظامی نیست. حتی عضویت کامل ایران در سازمان همکاری شانگهای نیز این روند را تغییر نداده است، چراکه این سازمان، برخلاف پیمان ورشو و پیمان ناتو، سازمانی مبتنی بر «امنیت دسته جمعی»^۱ نیست و اعضای سازمان همکاری شانگهای برای دفاع متقابل از یکدیگر در صورت حمله و تجاوز نظامی هیچ‌گونه تعهدی ندارند. از سوی دیگر، عدم تعهد به کمک نظامی متقابل در صورت حمله و تجاوز نظامی که در بند ۳ ماده ۳ توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه به آن اشاره شده

1. collective security

است، از نظر دورنگه داشتن ایران از درگیری‌های نظامی روسیه با سایر کشورها، از جمله اوکراین، بسیار مهم است و از این نظر در راستای منافع و امنیت ملی کشورمان است.

ث) همکاری‌های اقتصادی در قالب این توافقنامه از موارد ۱۸ تا ۲۷ با توافق همراه بوده است. بسیاری از این موارد، تأکید بر توافقی‌هایی هستند که در گذشته میان ایران و روسیه انجام شده بود. به طور مثال، استفاده از ارزهای ملی در مناسبات تجاری دو کشور، تاکنون بارها با توافق تهران و مسکو همراه بوده است و این بار نیز در بند ۲ ماده ۲۰ توافقنامه بدان اشاره شده است (شهسواری، ۱۴۰۳). به نظر می‌رسد در حوزه همکاری‌های اقتصادی، تجاری، بازرگانی و ترانزیتی، هم‌زمانی تقریبی امضای توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه با اجرایی شدن «موافقتنامه تجارت آزاد» ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا نیز اهمیت بسیاری دارد. در واقع، پنج سال پس از اجرایی شدن «توافقنامه تجارت ترجیحی» بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا در ۲۷ اکتبر ۲۰۱۹م/ ۵ آبان ۱۳۹۹ش که بیش از ۸۶۲ قلم کالا مشمول کاهش تعرفه شده بود و ۵۰۲ قلم از محصولات صادراتی ایران را به کشورهای عضو اتحادیه شامل می‌شود، به دنبال چندین سال مذاکره‌های فنی و کارشناسی، «موافقتنامه تجارت آزاد» بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا بین دو کشور در سن پترزبورگ روسیه در ۲۵ دسامبر ۲۰۲۳م/ ۴ دی ۱۴۰۲ش به امضا رسید و پس از فرایندی تقریباً طولانی و با تأخیری یک‌ساله، در ۱۶ بهمن ۱۴۰۳ش به تصویب مجلس شورای اسلامی و تأیید شورای نگهبان در ۱۲ اسفند ۱۴۰۳ش رسید. رئیس‌جمهور نیز در ۲۵ اسفند ۱۴۰۳ش آن را برای اجرا به وزارتخانه‌های صنعت، معدن و تجارت، امور اقتصادی و دارایی و امور خارجه ابلاغ کرد. از آنجاکه «موافقتنامه تجارت آزاد» ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا پیش از این به تصویب پارلمان‌های کشورهای عضو اتحادیه یعنی روسیه، بلاروس، قزاقستان، قرقیزستان و ارمنستان رسیده بود، از ۱۵ می ۲۰۲۵م/ ۲۵ اردیبهشت ۱۴۰۴ش اجرایی خواهد شد. از این تاریخ، واردات و صادرات ۸۷ درصد از کالاهای مشمول در تجارت میان ایران و کشورهای عضو اتحادیه اوراسیا به صفر خواهد رسید. همچنین، اعمال هرگونه موانع غیرتعرفه‌ای نیز ممنوع خواهد بود. هرچند درصد اندکی از کالاها که در تجارت دوجانبه نقش کلیدی ندارند، همچنان مشمول تعرفه خواهند ماند. تردیدی نیست که اجرایی شدن «موافقتنامه تجارت آزاد» ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا به تحقق مفاد اقتصادی و تجاری توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه کمک شایانی خواهد کرد. هرچند تحقق کامل و مطلوب آن، نیازمند موارد زیر است: توسعه و تقویت زیرساخت‌های حمل‌ونقل و

ترانزیت در دالان شمال- جنوب؛ گسترش حمل و نقل ترکیبی (دریایی- جاده‌ای- ریلی)؛ تکمیل شبکه ریلی کشور، به‌ویژه مسیر ریلی رشت- آستارا و نیز چابهار- زاهدان؛ افزایش ظرفیت بنادر ایران در دریای خزر، خلیج فارس و دریای عمان؛ توسعه کشتی‌های رو- رو در دریای خزر؛ مدرن‌سازی پایانه‌های مرزی و گمرگی؛ و نیز تقویت بیشتر توافقاتنامه‌های مالی و بانکی بین ایران و روسیه. بدیهی است در این روند، عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای و بریکس نیز مکمل «موافقتنامه تجارت آزاد» ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا باشد و به اهداف پیش‌بینی‌شده در توافقاتنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه کمک کند.

ج) توافقاتنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه در ۱۷ ژانویه ۲۰۲۵م/ ۲۸ دی ۱۴۰۳ش و سه روز مانده به آغاز رسمی دوره ریاست‌جمهوری جدید دونالد ترامپ، به امضا رسید. همین امر این شائبه را پیش آورد که توافقاتنامه راهبردی ایران و روسیه در تقابل با ایالات‌متحده و بازگشت دونالد ترامپ به قدرت به امضا رسیده است. اما، همان‌طور که اشاره شد، مذاکره‌های فنی و کارشناسی امضای توافقاتنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه حداقل از سه سال قبل آغاز شده بود، ضمن اینکه در متن توافقاتنامه نیز اشاره شده است که این توافقاتنامه علیه کشور ثالثی نیست. علاوه بر این، یکی از اهداف و انگیزه‌های مهم دو کشور برای امضای توافقاتنامه جامع همکاری راهبردی ۲۰ ساله، حفظ رابطه‌ای مستقل و بلندمدت بین ایران و روسیه، صرف‌نظر از تعامل یا تقابل این دو کشور با جهان غرب، بوده است. طی سه دهه گذشته، این برداشت در بخش مهمی از مسئولان، نخبگان و کارشناسان ایرانی وجود داشته و دارد که روسیه در زمان تعامل و همکاری با جهان غرب، از کارت ایران برای امتیازگیری استفاده می‌کند. در مقابل، این برداشت در بخش مهمی از مسئولان، نخبگان و کارشناسان روسی نیز وجود داشته و دارد که ایران تنها در شرایط سخت تحریمی و فشار اقتصادی جهان غرب، به سمت همکاری راهبردی با روسیه و نیز چین روی می‌آورد و هنگام تنش‌زدایی و بهبود روابط با جهان غرب، از روسیه و چین فاصله می‌گیرد. لذا، یکی از مهم‌ترین دلایل و انگیزه‌های انعقاد توافقاتنامه راهبردی ۲۰ ساله ایران با روسیه و نیز توافقاتنامه راهبردی ۲۵ ساله ایران با چین، جلوگیری از چنین برداشت‌هایی در آینده روابط تهران با مسکو و پکن و نیز تعریف روابطی مستقل بوده است، صرف‌نظر از تعامل یا تقابل با جهان غرب. این امر در شرایطی که مذاکرات ایالات متحده و روسیه برای پایان‌بخشیدن به جنگ اوکراین است و مذاکرات غیرمستقیم ایران و آمریکا برای حل‌وفصل مناقشه هسته‌ای و پایان‌بخشیدن به تحریم‌ها در جریان است و سیاست فشار حداکثری و تحریمی

دولت دوم دونالد ترامپ، صادرات نفت ایران به چین را هدف قرار داده است، اهمیت مضاعفی نیز می‌یابد.

۳. سخن پایانی

فدراسیون روسیه در مجموع تاکنون با چهارده کشور توافق‌ها و معاهده‌هایی مشابه توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه امضا کرده است. معمولاً کشورها با امضای چنین معاهداتی اراده خود را به تداوم روابط در آینده اعلام و حوزه‌های تقویت روابط بین خود را نیز مشخص می‌کنند. این گونه معاهده‌ها در واقع، نوعی اطمینان‌بخشی به یکدیگر و ابراز اراده برای تداوم روابط در آینده است (پیرنا، ۱۴۰۳). ایران و روسیه نیز با توجه به تحولاتی که در عرصه مناسبات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و نیز نظامی-امنیتی در سطوح دوجانبه و چندجانبه داشته‌اند، درصدد ترسیم نقشه راهی بلندمدت برآمده‌اند تا در چارچوب موافقتنامه راهبردی ۲۰ ساله، خطوط و محورهای اصلی همکاری و تعامل و نیز محدوده تعهدات متقابل را مشخص کنند؛ چنانچه عباس عراقچی، وزیر امور خارجه ایران، نیز این معاهده را «نه فقط توافقنامه سیاسی»، بلکه «نقشه راه آینده» خواند (Sputnik, 2025). نکته بسیار مهم این است که اجرایی‌شدن توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه، نیازمند تدوین، امضا و اجرایی‌شدن توافقنامه‌های تخصصی در محورهای مشخص‌شده در متن موافقتنامه است. بدیهی است در این روند، هماهنگی و همکاری بین نهادهای مختلف داخلی ایران و روسیه و نیز تعامل مداوم بین دو کشور، به‌ویژه از طریق کمیسیون مشترک همکاری‌های اقتصادی دو کشور، اهمیت بسیاری دارد.

نکته بسیار مهم دیگر، حمایت و پشتوانه افکار عمومی دو کشور از توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه و نیز روابطی است که عموماً از سوی مقام‌های دو کشور روابط راهبردی گفته شده است. تجربه کشورهایی که با یکدیگر به مرحله همکاری و مشارکت راهبردی رسیده‌اند- مانند بریتانیا و ایالات متحده آمریکا، جمهوری آذربایجان و ترکیه، پاکستان و چین، روسیه و بلاروس- به‌روشنی گویای این واقعیت است که روابط دو کشور تنها در سطح روابط دولتی، سیاسی و نخبگانی نیست و از حمایت و پشتوانه افکار عمومی نیز برخوردار است. متأسفانه روابط ایران و روسیه به‌دلایل تاریخی و برخی ذهنیت‌های منفی در طبقه متوسط کشورمان، چنین ویژگی‌ای ندارد. واقعیت این است که در تنها حوزه‌ای میان طبقه متوسط ایران که نگرش بسیار مثبتی به روسیه وجود

دارد، حوزه رمان و ادبیات روسی است و همچنان آثار نویسندگان و روشنفکران بزرگ روسی - مانند پوشکین، لرمانتف، چخف و تولستوی - از محبوب‌ترین آثار مورد علاقه طبقه متوسط کشورمان به‌شمار می‌روند. اما، این امر هنوز به سایر حوزه‌های روابط ایران و روسیه گسترش نیافته است. به‌نظر می‌رسد تنها حوزه‌ای که در حال حاضر امکان و ظرفیت چنین روندی را دارد، حوزه اقتصادی، تجاری و بازرگانی است. مشارکت اتاق‌های بازرگانی و شرکت‌های بخش خصوصی، به‌ویژه پس از اجرایی‌شدن موافقتنامه تجارت آزاد ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا، نقش بسیار مهمی در این روند خواهد داشت و روابط ایران و روسیه را حداقل در بخش مناسبات اقتصادی، تجاری و بازرگانی از غلبه بخش دولتی خارج خواهد کرد و وضعیتی مشابه روابط تجاری، بازرگانی و مالی ایران با ترکیه و امارات متحده عربی را ایجاد می‌کند. در این صورت می‌توان امیدوار بود به‌تدریج و در فرایندی طولانی‌مدت با مردمی‌شدن روابط اقتصادی و تجاری ایران و روسیه و افزایش حمایت و پشتوانه افکار عمومی، اهداف و محورهای توافقنامه جامع همکاری راهبردی میان ایران و روسیه نیز محقق شود.

تعارض منافع

این مقاله مشمول هیچ گونه تعارض منافع نیست.

اصول اخلاقی

نویسنده در انتشار این مقاله، به‌طور کامل از اخلاق نشر، از جمله سرقت ادبی، سوءرفتار، جعل داده‌ها یا ارسال و انتشار دوگانه پرهیز داشته است؛ منفعت تجاری در این راستا وجود ندارد. این مقاله حاصل تحقیقات خود نویسنده است و اصالت محتوای آن را اعلام داشته‌اند. تألیف این مقاله به هوش مصنوعی داده نشده است.

دسترسی به داده‌ها

در صورت نیاز به اطلاعات بیشتر درخصوص نحوه تجزیه و تحلیل داده‌ها در این مقاله، با نویسنده مکاتبه فرمایید.

منابع

- /یرنا. (۱۴۰۳). «معاهده مشارکت جامع راهبردی»، نقشه راه توسعه رابطه تهران - مسکو است». ۲۵ دی. <https://inn.ir/news/>
- شوری م. (۱۴۰۳). «تأکید دوباره بر همکاری‌های ایران و روسیه». *دنیای اقتصاد*. ۳ بهمن.

<https://donya-e-eqtesad.com>

شهسواری ش. (۱۴۰۳). «یک معاهده متعارف/ ارزیابی کارشناسان از ابعاد گوناگون توافقنامه جامع راهبردی ایران و روسیه». هم‌میهن. ۶ بهمن. <https://hammihanonline.ir>

IRNA. (2025). “‘The Joint Comprehensive Strategic Treaty’ is a roadmap for developing Tehran-Moscow relations”. 15 January. <https://inn.ir/news/>. [in Persian]

Kaleji V. (2025). “Russia and Iran manage diverging interests in South Caucasus”. *Eurasia Daily Monitor*. The Jamestown Foundation, March 20.

Shahsavari S. (2025). “Re-emphasizing cooperation between Iran and Russia”. *Hammihan*. 26 January. <https://hammihanonline.ir>. [in Persian]

Shoori M. (2025). “Re-emphasizing cooperation between Iran and Russia”. *Donya-e-Eqtesad*. 23 January. <https://donya-e-eqtesad.com>. [in Persian]

Smagin N. (2025). “New Russia-Iran treaty reveals the limits of their partnership”. *Carnegie Politika*. January 21. <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2025/01/russia-iran-strategic-agreement?lang=en>.

Sputnik (2025). “Iran, Russia set to bolster defense ties for regional & global peace - Iranian FM to Sputnik”. 15 January. <https://sputnikglobe.com/20250115/tehran-moscow-set-to-bolster-defense-ties-for-regional-global-peace---iranian-fm-to-sputnik-1121432606.html>.